

Danmark oversætter Bibelen

Martin Luther: Åbent brev om at oversætte.

Til den ærværdige og kloge N., min hengivne herre og ven.

Nåde og fred i Kristus, ærværdige, hengivne, kære herre og ven! Jeg har fået dit brev med de to spørgsmål som du beder om mit svar på. For det første hvorfor jeg i Romerbrevet 3, 28 har oversat Paulus' ord til tysk på denne måde: "Wir halten, das der mensch gerecht werde on des gesetzs werck, allein durch den glauben", (Vi fastholder, at mennesket bliver retfærdiggjort uden lovgerninger, alene ved troen). Du henviser i den sammenhæng til at papisterne ophidser sig over al måde, over at *ordet "alene" ikke står i teksten hos Paulus*. En sådan tilføjelse til Guds ord fra min side går det ikke an at finde sig i, og så videre. For det andet spørger du, om det er sådan, at de afdøde hellige beder for os, når vi læser om, at englenerne beder for os.

Om oversættelse

På det første spørgsmålet kan du – hvis du har lyst – hilse papisterne og svare:

For det første at hvis jeg, dr. Luther, havde kunnet tænke mig den mulighed at alle papisterne til sammen var så dygtige, at de var i stand til at oversætte så meget som et eneste kapitel i Skriften til ret og godt tysk, så skulle jeg sandelig have vist mig så ydmyg, at jeg havde bedt dem om hjælp og bistand til at oversætte Det Nye Testamente. Men fordi jeg vidste og

stadig ser nye eksempler på at ingen af dem rigtig véd, hvordan man skal oversætte til eller tale tysk, har jeg sparet både dem og mig selv for besværet. Det er nemlig ikke vanskelig at mærke, at det *først er af min oversættelse og mit tyske sprog, de har lært at snakke og skrive tysk*. Sådan stjæler de det sprog fra mig, de tidligere kun havde lidt forstand på og undlader ikke bare at takke mig, men bruger det hellere imod mig. Men jeg under dem det gerne, for trods alt glæder det mig, at jeg også har kunnet lære mine utaknemlige elever – ja, endog mine fjender – at snakke.

For det andet kan du sige, at jeg har oversat Det Nye Testamente så godt og samvittighedsfuldt, som jeg magter. Dermed har jeg ikke tvunget nogen til at læse det. Jeg har stillet enhver frit, og jeg har gjort det udelukkende for at hjælpe dem, som ikke kan gøre det bedre selv. Det er ikke forbudt for nogen at gøre det bedre. Den, som ikke vil læse det, kan bare lade det ligge. Jeg tigger ingen om at læse det og roser ingen, om han gør det. Det er mit Nytestamente og min oversættelse, og det skal det fortsat være. Jeg har virkelig bestræbt mig på ikke at oversætte ét eneste bogstav forkert. Og jeg er heller ikke bevist om, at have begået nogen fejl. Men hvis det skulle være tilfældet, vil jeg ikke have papisterne som dommere, for deres ører er alt for lange og deres æselskryden er for tiden for svag til at bedømme min oversættelse. Jeg véd ganske godt, hvad en oversætter har brug for af evner, flid, fornuft og forstand, men de ved mindre om det en møllerens trækdyr, for de har ikke gjort et forsøg.

Det hedder: ”Den, som bygger ved vejen, har mange bygmestre”. Sådan er det også med mig. De, som ikke har kunnet tale rigtigt tidligere – for ikke at snakke om at oversætte – de vil nu alle sammen være mine læremestre, og jeg skal være elev hos dem alle. Hvis jeg havde spurgt dem, hvordan man skal oversætte de første ord i Matthæus-evangeliet (Slægtsbog for Jesus Kristus), så havde ingen af dem haft et kvæk at sige til det. Alligevel sætter de sig til doms over hele mit arbejde. Jo, det er fine folk! Men det gik ligesådan med Hieronymus, da han oversatte Bibelen. Da blev hele verden hans læremester, og han den eneste, som ikke havde forstand på nogen ting.

De satte sig til doms over den gode mand og hans værk. Folk, som ikke engang var værdige til at pudse hans sko. Sandelig behøves der stor tålmodighed for den, som vil gøre noget godt offentligt, for verden vil være Mester Klog og vil altid lægge seletøjet omvendt på hesten. Den har tjek på alt, men kan ingenting selv. Sådan er den, og anderledes bliver den aldrig.

Jeg skulle gerne se den papist, som stod frem og blot oversatte et af Paulus' breve eller en af profeterne uden at benytte sig af Luthers sprog og oversættelse. Da tænker jeg, man skulle se et flot, nydeligt, værdifuldt tysk og en tilsvarende oversættelse! Vi har jo set svindleren fra Dresden, som har skaltet og valtet med mit Nytestamente. (Jeg vil ikke nævne hans navn i mine bøger længere, for nu er han død og har fået en anden dommer. Desuden er han kendt nok).¹ Han indrømmede at mit tysk var fint og godt. Han kunne se, at han ikke kunne gøre det bedre. Alligevel ville han gøre det til skamme, gik i gang og tog mit Nytestamente næsten ord til andet, sådan som jeg havde lavet det. Han slettede min fortale, mine forklaringer og satte sit eget navn, sin egen fortale og forklaring i stedet og solgte så mit Nytestamente under sit eget navn. Tænk dig, kære ven – jeg blev udsat for den ulykke at hans landsfyrste i en frygtindgydende fortale fordømte og nedlagde forbud mod at læse Luthers Nytestamente, samtidig med at han gav befaling om at læse svindlerens Nytestamente – som er akkurat det samme, som det Luther har lavet!

For at nu ingen skal tro at jeg lyver, så tag blot begge Nytestamenter for dig, Luthers og svindlerens. Sammenlign dem, så vil du se, hvem det er, som er oversætter begge steder. De få steder, han har ændret, kan jeg – selv om jeg ikke er lige begejstret for det hele – sagtens bære over med, for hvad teksten angår, går det mig ikke imod. Derfor har jeg heller aldrig villet tage til orde mod det skriftligt. Jeg har måttet le af den store visdom, at man så voldsomt har kritiseret, fordømt og forbudt mit Nytestamente så længe det gik under *mit* navn – og så alligevel har måttet læse det, når det gik under en andens navn! Men hvad for slags skik det er at kritisere og dadle en andens bog, derefter stjæle den og lade den udgå under ens eget navn og på den

måden skaffe sig ære og berømmelse gennem det arbejde, man har skældt en anden ud for – det overlader jeg til dommeren at finde ud af. Personlig har jeg nok med at glæde mig over at mit arbejde, også har fremgang gennem mine fjender, som også Paulus siger (Fil 1, 18), og at Luthers bog uden Luthers navn bliver læst under fjendens navn. Hvordan kunne jeg hævne mig bedre?

Men tilbage til sagen. Hvis papisten besværer sig over ordet ”alene”, så sig straks til ham at Doktor Martin Luther vil have det sådan. (Sådan vil jeg have det, sådan befaler jeg og min vilje er grund nok). Og sig videre at papist og æsel er ét og det samme. Vi vil ikke være papisternes elever eller disciple, men deres læremestre og dommere. For en gangs skyld vil jeg også være hovmodig og skryde med æselhovederne. Ligesom Paulus roser sig mod de tossede hellige, sådan vil jeg også rose mig mod disse mine æsler (2 Kor 11). De er doktorer? Jeg også. De er lærde? Jeg også. De er prædikanter? Jeg også. De er teologer? Jeg også. De er disputatorer? Jeg også. De er filosoffer? Jeg også. De er dialektikere? Jeg også. De holder forelæsninger? Jeg også. De skriver bøger? Jeg også.

Ja, jeg vil gå videre: Jeg kan udlægge salmer og profeter. – Det kan de ikke. Jeg kan oversætte. – Det kan de ikke. Jeg kan læse Den Hellige Skrift. – Det kan de ikke. Jeg kan bede. – Det kan de ikke. Og for nu at sætte mig ned på deres eget niveau: Jeg kan deres egen dialektik og filosofi bedre en alle til sammen. Desuden véd jeg udmærket, at der ikke er en eneste af dem, som forstår Aristoteles. Hvis der er én eneste af dem, som virkelig forstår så meget som en indledning eller kapitel i Aristoteles, så må man kalde mig Mads. Jeg tager ikke munden for fuld, for jeg er uddannet og erfaren i al deres kunst lige fra ungdommen af og véd godt hvor dyb og hvor vid, den er. De véd også inderlig godt at jeg véd og kan alt, hvad de kan, og alligevel behandler de ugudelige knægte mig som om jeg var en gæst i deres kunst, netop ankommet og uden at have set og hørt, hvad de lærer og kan. Så prangende kommer de trækkende med deres kunst og vil lære mig det, jeg

for tyve år siden lærte, så jeg må synge den kendte vise: ”Allerede fra jeg var syv, vidste jeg at hestekosøm var lavet af jern.”

Det er svar nok på dit første spørgsmål, og jeg beder om, at du ikke svarer sådanne æsler andet eller mere på alt deres unyttige skrål om ordet ”alene” end dette: Luther vil have det sådan. Fortæl dem blot, at Luther er en doktor over alle doktorer i hele pavedømmet, og lad det blive med det. For så længe de er sådanne folk (jeg mener: Æsler, ikke folk), som de er, har jeg ikke andet end foragt til overs for dem. For der er sådanne uforskammede tåber, som doktor Smed og doktor Snothvalp og deres ligemænd blandt dem, folk som ikke engang har lært sig deres egen, sofistiske kunst.² Alligevel lægger de sig ud med mig i disse sager, som ikke blot går langt over sofisteriet, men også – som Paulus siger – over al verdens visdom og fornuft. Nuvel, et æsel behøver ikke synge meget, man kender det allerede på ørerne.

Ordet ”alene” i oversættelsen af Rom 3, 28

Over for dig og vores egne folk vil jeg derimod vise, hvorfor jeg har villet bruge ordene ”alene ved troen” (allein durch den glauben). For resten svarer det ikke til det latinske ”sola”, ”alene” (som papisterne siger), men til ”solum” eller ”tantum”, altså ”blot” eller ”kun”. – Så nøjagtig har æslerne set på teksten i Rom 3, 28! Jeg har ganske vist brugt udtrykket ”ved troen alene” (sola fide) i andre sammenhænge, og jeg vil også holde fast ved begge dele, både ”blot” og ”alene” (solum og sola).³

I min oversættelse har jeg bestræbt mig på at give et rent og klart tysk, og det har ofte hændt, at jeg har brugt fjorten dage, ja, tre til fire uger på at lede og spørge efter ét eneste ord, af og til uden at finde det alligevel. Da vi var i gang med Jobs Bog, Philip (Melanchthon), Aurogallus og jeg, havde vi så meget besvær, at vi undertiden brugte fire dage på at færdiggøre mindre end tre linjer. Men nu, kære ven, når det først er færdigoversat, kan hvem som helst læse det og mestre det. Nu kan man lade øjnene løbe over tre til fire sider uden så meget som at standse én gang. Men hvilke sten og

stubbe, som har ligget der, mærker man ikke. Hvor man nu spadserer som på et høvlet bræt, har vi slidt og svedt, før vi fik stubbene og stenene ryddet af vejen, sådan at man kunne komme frem så let.

Det er let at pløje, når marken er rensset, men at rydde skov og rødder væk og lægge marken til rette, det har ingen lyst til. Men utak er verdens løn. Gud selv får jo ingen tak for sin sol, himmelen og jorden og sin egen søns død! Nej, verden er og bliver en verden i Djævelens navn – anderledes vil den jo ikke have det.

Men her i Rom 3, 28 har jeg udmærket godt vidst at ordet "solum" ikke står i den latinske og græske tekst, så det havde papisterne ikke behov at lære mig. Det er fuldstændig rigtig, at disse fire bogstaver SOLA ikke står der. Disse bogstaver glor æselhovederne på som kører på en ny ladeport. De ser ikke, at ordet alligevel *ligger i tekstens mening* og hører med, hvor man vil *gengive den klart og tydelig på tysk*. For da jeg tog mig for at oversætte til tysk, ville jeg også tale tysk, og ikke latin eller græsk. Men nu er vort tyske sprog nu en gang sådan, at når der er tale om to ting og den ene skal bekræftes, den andre benægtes, så bruger man ordet "blot" eller "kun" (solum / allein) sammen med ordet "ikke" eller "ingen". For eksempel når man siger: "Bonden har *kun* korn og *ingen* penge med sig." - "Nej, jeg har *ingen* penge for øjeblikket, *kun* korn." - "Jeg har *blot* spist, *ikke* drukket." - "Har du *kun* skrevet og *ikke* læst det igennem?" Sådan siger man på utallige måder i daglig sprogbrug.

I alle disse udtryk er det tyske sprog sådan at det – selv om det latinske eller græske sprog ikke gør det – tilføjer ordet "kun / blot" (allein), for at ordet "ikke" eller "ingen" skal blive desto mere fuldstændig og tydelig. For selv om jeg også kan sige: "Bonden har korn og ingen penge med sig", så lyder ordene "ingen penge" alligevel ikke så fuldstændig og tydelig som når jeg siger: "Bonden har *kun* korn og *ingen* penge med sig". Her hjælper ordet "kun" ordet "ingen" så meget, at det bliver en fuldstændig og klar tysk udtryksmåde ud af det. *For man skal ikke spørge bogstaverne i det latinske sprog, hvordan man skal snakke tysk, sådan som disse æsler gør. Man skal spørge forældrene i*

hjemmet, barnet på gaden, de almindelige mennesker på torvet, se på munden, hvordan de snakker og oversætte efter det. Først da forstår de det og mærker, at man taler tysk med dem.

Lad os tage et eksempel. I Matt 12, 34 siger Kristus ordret: "Af hjertets overflod taler munden." Hvis jeg nu skal følge æslerne, så vil de forelægge mig bogstaverne og oversætte sådan: "Af hjertets overflod taler munden". Sig mig, er det at snakke tysk? Hvilken tysker forstår dette? Hvad er "hjertets overflod" for noget? Det kan ingen tysker svare på. Hvis han da ikke ville sige, at det måtte betyde, at én havde et alt for stort hjerte eller for meget på hjerte. Nej, "hjertets overflod" er ikke tysk, lige så lidt som "husets overflod", "kakkellovnens overflod", "bænkens overflod" er det. Men sådan snakker forældrene i hjemmet og manden på gaden: "Hvad hjertet er fuldt af, løber munden over med". Det er at snakke rigtig tysk, og det har jeg bestræbt mig på, men desværre ikke formået at ramme altid. For de latinske bogstaver er en umådelig stor hindring for den, som vil tale godt tysk.

Et eksempel mere. Forræderen Judas siger ordret i Mark 14, 4: "Hvorfor er dette tab af olie sket?" Følger jeg æslerne og bogstavisterne, må jeg oversætte det sådan: "Hvorfor er dette tab af olie sket?" Men hvad er det for noget tysk? Hvilken tysker snakker sådan: "Der er sket tab af olie"? Hvis han skulle forsøge at forstå det, ville han tænke at olien var mistet, og at man måtte lede efter den. Selv om denne forståelse også er noget dunkel og usikker. Men hvis nu dette er godt tysk, hvorfor træder de så ikke frem og laver os et sådant smukt og fint Nytestamente og lader Luthers Nytestamente ligge? Ja, for de burde da bringe deres evner frem i lyset! – Men sådan snakker en tysker: "Hvorfor ødsle sådan med olien?" Eller "Hvorfor spillede olien sådan?" Det er godt tysk, som lader en forstå, at Maria Magdalena havde sløset og anrettet skade med olien, hun hældte ud. Det var det, Judas mente, for han havde bedre ting at bruge den til.

Endnu et eksempel: Det sted, hvor englen hilser Maria og siger: "Vær hilset, Maria, fuld af nåde, Herren være med dig!" (Luk 1, 28). Hidtil er det blevet oversat sådan, ordret efter de latinske bogstaver. Men sig mig nu, er

det også godt tysk? Hvor findes der en tysker, som taler sådan: ”Du er fuld af nåde”? Og hvilken tysker forstår, hvad som er sagt med dette ”fuld af nåde”? Han vil tænke på et fad fuldt af øl eller en pung fuld af penge! Derfor har jeg oversat det med ”du benådede” (holdselige), sådan at en tysker kan forstå, hvad englen mener med sin hilsen. Men her er papisterne rasende på mig, fordi jeg har ødelagt englens hilsen. Og endnu har jeg ikke truffet den bedste udtryksmåde på tysk, for så havde jeg her oversat hilsenen: ”Gud hilser dig, kære Maria” (Gott grusse dich, du liebe Maria) – for det er det englen vil sige. Sådan ville han have talt, hvis han skulle have hilst hende på tysk. – Men så tror jeg ligefrem, de havde gået hen og hængt sig af bare andagt for den kære Maria, fordi jeg sådan havde ødelagt hilsenen.

Men hvad kommer det mig ved? Lad dem bare larme og rase. Jeg vil ikke hindre dem i at oversætte til tysk, hvad de vil. Men jeg vil også oversætte, og ikke sådan som de ønsker, men sådan som jeg vil. De, som ikke vil vide af oversættelsen, kan lad den være og beholde deres mesterskab for sig selv, for jeg vil hverken se dem eller høre på dem. De behøver ikke stå til ansvar eller aflægge regnskab for min oversættelse. Hør altså blot: Jeg vil sige ”Du benådede Maria”, ”Du kære Maria”, og lad dem sige ”Du Maria fuld af nåde”. Den, som kan tysk, ved godt hvilket hjertelig smukt ord dette ”kære” er: Den kære Maria, den kære Gud, den kære kejser, kære fyrste, kære mand, kære barn. Og jeg ved ikke, om man kan sige ordet ”kær” eller ”kærlighed” så hjertelig og helt og fuldt på latin eller noget andet sprog, så det trænger ind og giver genklang i hjerte og alle sanser, som det gør på vort sprog.

Jeg mener nemlig at Lukas, som den mester i græsk og hebraisk, han var, har villet træffe og tydeliggøre det hebraiske ord, englen brugte, med det græske ord ”Kexaritomene”.⁴ Og jeg kan tænke mig, at englen Gabriel har talt med Maria på samme måde, som han talte med Daniel, da han på hebraisk kaldte ham ”højtelskede” eller ”kære”.⁵ Englen har altså sagt: ”Kære Daniel”. For det er Gabriels måde at tale på, som vi ser i Daniels Bog 9, 23 og 10, 11. Hvis jeg nu skulle oversætte bogstavelig efter æselkunsten,

måtte jeg sige sådan: "Daniel, du begæringernes mand", eller "Daniel, du lysternes mand". Det ville være nydelig tysk! En tysker hører ganske vist at "mand", "lyster" eller "begæring" er tyske ord. Skønt helt godt tysk er det næppe. Ordene "lyst" og "begær" havde nok været bedre. Men når de bliver stillet sammen på denne måde: "Du begæringernes mand", da forstår ingen, hvad meningen er. Måske tænker man, at Daniel var fuld af syndige lyster? Det ville sandelig være en fin oversættelse. I dette tilfælde må jeg altså lade bogstaven fare og undersøge, hvordan en tysker siger det samme som hebræeren mener med "hamudot". Da finder jeg, at tyskeren siger: "kære Daniel", "kære Maria", eller "du yndige pige", "du skønne jomfru", "du ædle kvinde" og lignende. For den, som vil oversætte, må have et stort ordforråd, sådan at han har noget at vælge mellem, når et og samme ord ikke lyder rigtig på alle steder.

Men hvor langt og længe skal jeg udbrede mig om det at oversætte? Hvis jeg skulle angive årsagerne og tankerne bag alle de ord, jeg har valgt, måtte jeg vel have et år til at skrive det. Hvilken kunst og arbejde det er at oversætte, har jeg erfaret rigelig, derfor vil jeg ikke finde mig i noget paveæsel eller mulæsel som dommer eller kritiker på dette område. Den, som ikke kan lide min oversættelse, kan bare lade den i fred. Djævelen skal takke den, som ikke kan lide den, men uden min vidende og vilje leger skolelærer med den! Hvis nogen skal mestre den, så skal jeg nok gøre det selv. Og hvis jeg ikke gør det selv, så kan man lade min oversættelse i fred. For sig selv kan enhver gøre hvad han vil – og for øvrigt have en god dag!

Det kan jeg bevidne med god samvittighed, at *jeg har lagt min største trofasthed og flid i arbejdet* og aldrig haft *bagtanker* med det. For jeg har ikke taget en krone for det, ikke bedt om det og heller ikke fået det. Lige så lidt har jeg søgt min egen ære med det. Det ved Gud, min herre! Jeg har tværtimod gjort det til gavn for alle mine kære kristne og til ære for Ham, som sidder deroppe. Hver time på dagen gør han så meget godt mod mig, at hvis jeg havde oversat tusinde gange så meget og tusinde gange så flittig, havde jeg alligevel ikke gjort mig fortjent til at leve en time eller have et

friskt øje. Hvad jeg er og har, skyldes alt sammen hans nåde. Ja, det skyldes hans dyre blod og hårde sved. Derfor skal også alt tjene ham til ære, med glæde og af hjertet, så sandt Gud vil. Hvis svindlerne og paveæslerne skælder mig ud, så får jeg dog min ros af de fromme kristne og deres Herre, Kristus. Hvis bare én eneste kristen anerkender mig som en tro arbejder, har jeg fået løn nok. Jeg spørger ikke efter paveæsler. De er ikke engang værdige til at anerkende mit værk. Det ville knuse mit hjerte, hvis de roste mig. Nej, at de skælder mig ud, er min højeste ros og ære. Jeg forbliver dog teologisk doktor, ja, en ganske fremragende doktor, og den titel skal de aldrig tage fra mig, om de så fortsatte til dommedag. Det véd jeg bestemt.

På den anden side har jeg ikke været alt for fri, når det gælder at lade bogstaven fare. Sammen med mine hjælpere har jeg tværtimod med stor omhu taget hensyn til den. Hvor det for eksempel har været af særlig betydning, har jeg bevaret den bogstavelige ordlyd og ikke taget mig nogen frihed her. Som f.eks. i Joh 6, 27, hvor Kristus siger: "Ham har Faderen, Gud selv, sat sit segl på." Her havde det vel været bedre at sige: "Ham har Faderen markeret", eller: "Det er ham, Faderen mener". Men jeg har hellere villet bryde med det tyske sprog end at vige fra ordlyden her. Ak ja, det at oversætte er ikke en opgave for enhver, sådan som disse tossede hellige tror. Det er brug for et ret, fromt, trofast, flittig, frygtsomt, kristent, lærd, erfarent, øvet hjerte til det. Derfor mener jeg, at ingen falsk kristen eller sværmer kan oversætte korrekt. Rigtignok kan det se sådan ud med oversættelsen af profeterne, som er udgivet i Worms, hvor det er vist stor flid, og hvor man næsten helt har fulgt mit tysk. Men der har været jøder med i spillet, som ikke har haft meget til overs for Kristus – ellers havde der været evner og flid nok.

Tekst og mening

Så meget om at oversætte og om sprogenes særpræg. Men nu er det ikke kun sprogenes særpræg, jeg har været tro mod og rettet mig efter, når jeg i Rom 3, 28 bruger vendingen "kun ved troen" (solum / allein). Det er Paulus' *tekst*

og mening, som fordrer og tvinger det frem med uimodståelig kraft. Han behandler nemlig her, *selve hovedstykket i den kristne lære*, at vi ved troen på Kristus bliver retfærdiggjort uden nogen lovgerninger. Og han udelukker alle gerninger så totalt, at han endog siger, at loven ikke hjælper til retfærdighed - selv om det er Guds lov og ord, det drejer sig om. Som eksempel sætter han Abraham og siger, at han blev retfærdiggjort helt uden gerninger. Selv den vigtigste af alle gerninger, som på den tid netop var indstiftet af Gud før og over alle andre gerninger, nemlig omskærelsen, hjalp ham ikke til retfærdighed. Tværtimod blev Abraham retfærdiggjort ved troen, uden omskærelsen og uden nogen som helst gerninger. Sådan står der i Rom 4, 2: "Hvis det var af gerninger, Abraham blev gjort retfærdig, har han noget at være stolt af; dog ikke over for Gud." Men der, hvor man så fuldstændig udelukker alle gerninger, må meningen være at troen alene retfærdiggør. Og den, som vil tale enkelt og klart om en sådan afskaffelse af alle gerninger, må sige: Alene troen gør os retfærdige, ikke gerningerne. *Det er sagen selv, som tvinger det frem sammen med sproget.*

Ja, siger de, men det lyder forargeligt, og folk får den opfattelse, at de ikke behøver at gøre gode gerninger. Kære, hvad skal man sige til dette? Er det da ikke langt mere forargeligt, at Paulus selv ikke kun siger "alene ved troen", men tager endnu kraftigere fat og slår bunden ud af tøndens ved at sige: "uden lovgerninger"? Eller når han i Gal 2, 16 siger: "ikke af lovgerninger." Og mere af samme slags andre steder? Udtrykket "alene ved troen" kunne man nok bortforklare med en note, men udtrykket "uden lovgerninger" er så tydelig, så forargelig, så skændig, at man ikke kan redde det med nogen note. Hvor meget mere kunne folk ikke lære her, ikke at gøre gode gerninger, når de hører forkyndt med så klare og stærke ord om gerningerne selv: "ingen gerninger", "uden gerninger", "ikke af gerninger"! Hvis det ikke er forargelig at forkynde: "uden gerninger", "ingen gerninger", "ikke af gerninger", hvorfor er det da forargelig, når man forkynder dette: "alene ved troen"?

Og det, som er endnu mere forargelig, er at det ikke bare er almindelige dagligdags gerninger, Paulus forkaster, men lovens egne gerninger. Det kunne en og anden godt finde på at tage endnu mere anstød af og sige at loven er fordømt og forbandet for Gud, og at man kun skal gøre det onde. Det var jo det, de gjorde, som der henvises til i Rom 3, 8: ”skulle vi så gøre det onde, for at det gode kan komme.” *Det forsøgte en sværmer i vor egen tid også.* Skal man af hensyn til den slags forargelse fornægte Paulus’ ord eller lade være med at tale frit og frimodigt om troen? *Kære, det er jo netop en sådan forargelse, både Paulus og vi ønsker.* Der er ingen anden grund til at vi lærer så stærkt mod gerningerne og alene forkynder om troen end netop den, at folk skal forarge sig, snuble og falde, så de kan lære, at de ikke bliver fromme gennem deres gode gerninger, men alene gennem Kristi død og opstandelse.

Men hvis de ikke kan blive fromme ved gode gerninger efter loven, hvor meget mindre da gennem onde gerninger og uden loven? Man kan jo ikke slutte sådan: Gode gerninger hjælper ingenting, altså må onde gerninger hjælpe. En sådan konklusion er lige så forkert som denne: Solen kan ikke hjælpe den blinde til at se, altså må natten og mørket kunne gøre det.

Det forbavser mig virkelig, at man kan have indvendinger mod noget, der ligger så åbent for dagen. Fortæl mig nu, er Kristi død og opstandelse vort værk, en gerning som vi gør, eller ej? Selvfølgelig er det ikke vores gerning eller nogen lovgerning! Men nu er det alene Kristi død og opstandelse, som gør os fromme og fri fra synder, som Paulus siger i Rom 4, 25: ”Han blev givet hen for vore overtrædelser og blev oprejst til retfærdighed for os.” Fortæl mig videre: Hvilken gerning er det, vi kan gøre for at gribe og holde fast ved Kristi død og opstandelse? Det kan jo ikke være nogen ydre gerning, men alene den evige tro i hjertet. *Den alene, ja den helt alene og uden alle gerninger, griber denne død og opstandelse, hvor den bliver forkyndt gennem evangeliet.* Hvad er det da, man protesterer imod, hvad er det man bruger kætterstempel og bål for, når sagen er så soleklar og beviser, at alene troen griber Kristi død og opstandelse, uden alle gerninger og at Kristi død

og opstandelse er vort liv og vores retfærdighed? *Det er jo i sig selv helt åbenlyst, at det er troen alene som bringer, griber og giver os dette liv og denne retfærdighed – hvorfor skulle man da så ikke også sige det?* Det er ikke noget kætteri, at alene troen griber Kristus og giver livet, men hvis nogen siger det, så er det kætteri. Er de ikke tåbelige, vanvittige, afsindige? Sagen indrømmer de, er korrekt nok – og alligevel revser de det som uret, når nogen taler om den! Men intet kan være ret og uret på samme tid.

For øvrig er jeg heller ikke den eneste eller den første, som siger, at alene troen gør retfærdig. Før mig har Ambrosius, Augustin og mange andre sagt det, og den, som læser og forstår Paulus, må bestemt sige det og kan ikke sige andet. Hans ord er for stærke. De tåler ingen, absolut ingen, gerninger. Men er det ingen gerninger, så må troen være alene. Tænk hvilken nydelig og opdragende lære, det ville være, hvis folk lærte, at de ved siden af troen også kunne blive fromme gennem gerninger! Det ville betyde, at det ikke er Kristi død alene, som borttager vore synder, vore egne gerninger bidrager også med noget. Det ville rigtig være at ære Kristi død, at vore gerninger skulle hjælpe ham og gøre det samme, som han gør. Så ville vi være lige så gode og stærke som ham. Det er Djævelen, er det, som ikke kan lade Kristi død være uskændet!

Sagen selv kræver altså, at man siger: Kun troen gør retfærdig. Og også vort tyske sprog lærer os, at udtrykke det på den måden. Desuden har jeg de hellige fædres eksempel på min side. Og faren er også stor for, at folk skal blive hængende i gerningerne, forfejle troen og miste Kristus. Især nu, hvor de så længe har været vænnet til gerningerne og må rives ud af vanen med magt. Derfor er det ikke blot berettiget, men også højst nødvendig, at man siger det så tydelig og fuldstændig som mulig: Alene troen gør from uden gerninger. Ja, jeg fortryder endda, at jeg ikke har tilføjet ordene ”alle” og ”alle slags”, sådan at der havde stået: Uden alle gerninger, som kræves af alle slags love. Så ville det have været udtrykt fuldstændig dækkende og altomfattende. Derfor skal det blive stående i mit Nytestamente.

Og om så alle paveæsler rasede og skabte sig, skulle de ikke få det fjernet. Nok om det i denne omgang. Ved Guds nåde vil jeg tale mere om dette i min næste bog "Om retfærdiggørelsen" ("De Justificatione").

Om de afdøde hellige beder for os

Til det andet spørgsmålet: Om de afdøde hellige beder for os. På det vil jeg svare ganske kort, for jeg har i sinde at offentliggøre en prædiken om de kære engle. Her vil jeg behandle dette spørgsmål, om Gud vil. For det første véd du, at man i pavedømmet har lært, at de hellige i Himlen beder for os. Det kan man imidlertid ikke vide noget bestemt om, fordi Skriften ikke siger noget om det. Men ikke nok med det. Man har også gjort de hellige til guder, ved at lad dem gøre tjeneste som skytshelgener, som vi skal påkalde. Enkelte af dem har endda aldrig eksisteret. Man har tildelt hver enkelt af helgenerne sin specielle kraft og magt, en over ild, en over vand, en over sygdomme, feber og alle slags plager. Det må være fordi, Gud selv er blevet træt og har overladt det til helgenerne at slide og anstrenge sig på hans vegne. Hvilken vederstyggelighed denne lære er, indser papisterne nu godt, og derfor forsøger de at skjule det under dække af talen om de helliges forbøn. Det må vi imidlertid komme tilbage til en anden gang. Men jeg vil ikke glemme det, og lade denne smukke undvigemanøvre gå upåtalte hen.

For det andet ved du, at Gud ikke med ét ord har befaleet at påkalde hverken engle eller helgener. Der findes heller ikke noget eksempel på dette i Skriften. Ganske vist kan man se, at englene har talt med patriarkerne og profeterne, men ingen af dem blev nogen sinde bedt om forbøn. Patriarken Jakob bad heller ikke englen, han kæmpede med, om forbøn, men modtog blot velsignelsen af ham (1 Mos 32, 23-30). Derimod finder man eksempel på det stik modsatte i Johannes' åbenbaring 22, 8-9. Englen ville ikke lade sig tilbede af Johannes. Man kan altså se, at helgendyrkelsen er et rent menneskepåfund og *egen opfindelse uden grund i Guds Ord og Skriften.*

Vi har imidlertid ikke ret til at indføre noget i vor gudsdyrkelse uden Guds befaling. Hvis vi gør det, er det at friste Gud. Derfor er det hverken tilrådelig eller forsvarlig at anråbe de afdøde om forbøn eller lære folk at gøre det. Tværtimod skal man fordømme det og lære folk at holde sig fra det. Derfor tilråder jeg det heller ikke. Jeg vil ikke bebyrde min samvittighed med ansvaret for andres misgerning. Det var svært nok for mig selv at rive mig selv løs fra helgenerne, for jeg var fuldstændig fastgroet og forgiftet af denne lære. Men nu er evangeliets lys så dagklart, at ingen længere har nogen undskyldning for at blive i mørket. Vi ved alle udmærket godt, hvad vi har at gøre.

Desuden er det en farlig og forargelig dyrkelse, som let vænner folk til at vende sig bort fra Kristus, for de lærer snart at fæste større tillid til helgenerne end til Kristus selv. Naturen er jo af sig selv tilbøjelig til at flygte fra Gud og Kristus og stole på mennesker i stedet. Det er overordentlig vanskelig at lære at stole på Gud og Kristus, som vi har lovet og skylder at gøre. Derfor kan man ikke tolerere en sådan forargelse, som svage og kødelige mennesker laver en afgudsdyrkelse af. Det er stik imod det første bud og vor dåb. I stedet skal man frimodigt vende troen og tilliden fra helgenerne til Kristus. Det skal man gøre både ved at lære det og at praktisere det. Der er besvær og forhindringer nok, der forhindrer os i at komme til Kristus og gribe ham ret. Man behøver ikke hænge et skilt op til Djævelen. Han finder selv vejen.

Endelig er vi også sikre på, at Gud ikke bliver vred, hvis vi undlader at anråbe de hellige om forbøn, fordi han ikke har påbudt det nogen steder. For han siger, at han er en nidkær Gud, som hjemsøger misgerninger hos dem, som ikke holder hans bud, men her foreligger ikke noget bud, derfor er der heller ingen vrede at frygte. Når der altså på vor side er sikkerhed, på den anden siden stor fare for at handle mod Guds ord, hvorfor skulle vi da forlade det sikre og begive os ud i faren, hvor vi ikke har noget Guds Ord, som kan holde os fast, trøste eller bjerge os i nøden? For der står skrevet:

”Den, som søger fare, vil gå til grunde i den”. Guds Ord siger også, at du ikke må udfordre Herren din Gud.

Ja, siger de, men dermed fordømmer du jo hele kristenheden, som hidtil har praktiseret dette alle steder. Svar: Jeg ved udmærket godt, at præsterne og munkene søger at skjule deres vederstyggeligheder på den måde at de giver kristenheden ansvaret for deres forsømmelser. Dermed mener de, at når vi siger: ”kristenheden tager ikke fejl”, så skal vi også sige, at de tager ikke fejl. Så kan man jo ikke revses dem for nogen løgn eller vildfarelse, fordi det så er kristenheden, som gør sådan. Dermed er ingen valfart (selv om Djævelen er til stede aldrig så åbenlyst) og ingen afladshandel (hvor grove løgnene end er) uret. Kort sagt: Alt er ren hellighed. Til dette skal du svare, at det i denne sammenhæng ikke er spørgsmål om, hvem som bliver fordømt eller ikke fordømt. Det er et uvedkommende spørgsmål, som de fremfører for at afspore sagen. Hvad det drejer sig om, er Guds Ord. Hvad kristenheden gør eller ikke gør, er en anden sag. Her skal man spørge efter, hvad der er Guds *ord eller ikke er det*. Det, som ikke er Guds ord, skaber heller ingen kristenhed.

Vi læser, at der på profeten Elias’ tid ikke fandtes nogen offentlig forkyndelse af Guds Ord eller nogen gudstjeneste i hele Israelfolket, sådan som han siger: ”Dine altre har de revet ned, og dine profeter har de dræbt med sværd; jeg er den eneste, der er tilbage.” (1 Kong 19, 10). Her kunne kong Akab og andre sagtens have sagt: Elias, med sådan tale fordømmer du hele Guds folk! Men nu havde Gud alligevel beholdt syv tusinde mand. Hvordan? Tror du måske ikke at Gud under pavedømmet også har kunnet holde sine oppe, selv om så præsterne og munkene i kristenheden bare har været Djævelens lærere og er havnet i Helvede alle sammen? Jo, der er mange børn og unge, som er døde i Kristus, for selv under sin Antikrist har Kristus med magt opretholdt dåben. Desuden har han i det mindste opretholdt oplæsningen af selve evangelieteksten på prædikestolen, Fadervor og Trosbekendelsen. På den måde har han opretholdt mange af

sine kristne og dermed sin kristenhed, uden at sige noget om det til Djævelens lærere.

Og selv om de kristne på enkelte punkter har deltaget i den pavelige vederstyggelighed, så har paveæslerne ikke dermed bevist, at de gode kristne gerne har gjort dette, endnu mindre er det dermed bevist, at de kristne har gjort ret i det. *For de kristne kan tage fejl og synde alle som én, men Gud har lært dem at bede om syndsforladelse i Fadervor.* Han har bestemt også vidst at tilgive dem den synd, som de har måttet gøre, uden at ville det og uden at vide det, tvunget af Antikrist. Men det kan man helt klart bevise, at der bestandig og over alt i verden har været privat mumlen og klage over de gejstlige, fordi de ikke gjorde ret mod kristenheden. Lige til denne tid har også paveæslerne vidst at bekæmpe denne mumlen effektivt med bål og sværd. Men denne hvirken viser godt, hvor gerne de kristne har set denne vederstyggelighed, og hvor ret man har handlet dermed. Ja, kære paveæsler, kom endelig her og sig, at det er kristenhedens lære de skammelige løgne, som I forrædere med vold har påtvunget kristenheden, og som I ærkemordere har dræbt mange kristne for! Hvert eneste bogstav i alle pavens love vidner alligevel om, at intet af det nogensinde er blevet lært med kristenhedens vilje og tilslutning. Det eneste, der står, er: "Vi lærer og befaler" Det har været deres Helligånd. Dette tyranni har kristenheden måttet tåle, så nadveren blev frarøvet den og uden dens skyld blev holdt i fangenskab. Og så vil de æsler komme og frembyde dette frække tyranni som en frivillig handling og et forbillede for kristenheden og pynte sig så smukt. Men det bliver for omfattende, at gå i detaljer med. Det må være svar nok på spørgsmålet for denne gang. Mere om dette en anden gang. Og tilgive mig, at jeg har skrevet så langt! Vor herre Kristus være med os alle. Amen.

Fra ørkenen 8. september 1530

Martin Luther,

din gode ven.

Oversat af Finn B. Andersen. Se www.lutherdansk.dk